

Tar 217 Osmanlı Tarihi (1300 – 1400) 2019 – 2020 Güz Ara Sınav Cevap Anahtarı

Zorunlu soru: Osmanlıların ilk dönemleri hakkında bilgi veren yerli kaynaklar nelerdir? Bunların kaynak değeri üzerine yapılan yorumlar hakkında genel bilgi veriniz.

Cevap:

Kuruluş donemi tarihinin yerli kaynakları, kütüphane malzemesi ve arşiv malzemesi olmak üzere iki gruba ayrılabilir: Arşiv malzemesi ve kütüphane malzemesi

Arşiv malzemesi arasında sayılabilecek evrak çok azdır. Bunlar:

Mekece vakfiyesi,
Cacaoğlu vakfiyesi,
Hüdavendigâr Livası tahrir defteridir.

Kütüphane malzemesi:

Yahşi Fakih, Menakıpname,
Yazıcızade Ali, Tarih-i Âl-i Selçuk,
Enverî, Düsturname; Dasitân-ı Âl-i Osman
Ahmedî, İskendername,
Takvimler (Osman Turan yayınladı),
Gazavatnameler, (Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehemed Hân, Yay. Hazırlayanlar: Halil İnalçık-Mevlüt Oğuz)
Tevârih-i Âl-i Osman'lar,
Aşıkpaşazade, Tevarih-i Âl-i Osman,
Mehmet Neşri, Tarih-i Cihannüma,
İdris-i Bitlisî, Heşt Bihişt

Yukarıda isimleri yazılı arşiv malzemesi çok kıymetli olup Ertuğrul Gazi, Osman Gazi ve Orhan Gazi hakkında bilgiler vermektedir. Ancak bu bilgiler aile fertleri ve isimleri hakkında olup dönemin diğer tarihi olayları kayıtlı değildir. Osmanlılar daha başlangıçtan itibaren devlet işleyişinde kullandıkları yazışmaların evrakını muhafaza etmişlerdir. Ancak 1402 tarihinde vuku bulan Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilen Sultan Yıldırım Bayezid'in ülkesi ve devleti talan edilmiştir. Savaşın akabinde payitaht Bursa'yı işgal eden Timur'un ordusu, şehri talan etmekle kalmayıp arşiv belgeleri niteliğindeki evrakı da yakıp yok etmiştir. Bu durum Osmanlıların, bundan önceki tarihleri hakkındaki bilgilerin de yok olmasına sebep olmuştur.

II. Murad zamanında tutulmuş olan Hüdavendigâr Livası Tahrir defteri 15. Yüzyılın ilk yarısında tutulmuş kayıtları ihtiva etmekle beraber Ertuğrul Gazi'ye ait vakıftan söz etmesi itibarıyla son derece değerlidir.

Kütüphane malzemesi içinde Yahşi Fakih'in Menakınamesi sonraki tarih kitaplarının kaynağı olması hasebiyle önemlidir. Ancak elde yazılı nüshası olmayan Menakıpname, Orhan Bey zamanını görmüş olan İshak Fakih'in oğlu Yahşi Fakih'a, onun da Aşıkpaşazade'ye sözlü

olarak anlattığı ilk dönem olaylarını ihtiva eder. 15. Yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış Aşıkpaşazade'nin Tarih'i, hemen sonra eserini kaleme alan Mehmet Neşri'nin Tarih-i Cihannüma'sına da kaynaklık etmiştir. Bu ikisi tarih kitabı olarak kaleme alınmış ilk yerli eserler olması bakımından da önemlidir.

Bunlardan önce Ahmedî'nin, Yazıcıoğlu'nun, Enverî'nin eserleri vardır. 15. Yüzyılın ilk yarısında yazılmış olmaları itibarıyla önemli olan bu eserler, tarih kitabı formatında olmayan, nazım ve nesirlerden oluşan edebî metinlerdir. Bununla birlikte ilk dönem Osmanlıları hakkında az da olsa bilgiler içerdikleri için önemlidirler. Kuruluş döneminin sonlarında kaleme alınmış olan Gazavatname-i Sultan Murad b. Mehemed Han adlı eser Varna Savaşı hakkında geniş bilgiler vermektedir.

Özellikle kütüphane malzemesi olarak yukarıda yazılı olan eserler, Osmanlıların ilk yılları hakkında bilgiler vermekle beraber gerek çağdaş olmadıkları, gerekse efsanevî bilgilere yer vermeleri yönüyle kaynak değeri tartışılan eserlerdir. Örneğin İngiliz tarihçi C. İmber "İlk dönem Osmanlı Tarihinin Kaynakları" adlı makalesinde bu eserlerin verdikleri bilgilerin önemli bir kısmının gerçeği yansıtmadığı, çağdaş olmadıkları, bu yüzden de kaleme alınan bilgilerin gerçekliğinin tartışmalı olduğu iddiasındadır. Bu sebeple Osmanlıların menşei, Osman Gazi ve dönemi hakkında verilen bilgiler, özellikle Osman Gazi etrafında kurgulanan olayların ihtiyatla kullanılması gereken tarihi bilgiler olduğunu söyler.

Halil İncılık ise "Aşıkpaşazade Nasıl Okunmalıdır?" adlı makalesinde menakıpnamenin ilk dönem Türk ve Rum halk hikayeleriyle tarihi bilgilerin karışımından oluşmuş, içinde hem efsane hem de gerçek tarihi bilgilerin bulunduğu destanlar olduğunu söyler. Ancak tarihçilerin bu kaynağı bir tarafa atmak yerine başka kaynaklarla mukayesesini yapmak suretiyle içindeki gerçek bilgileri bulmaya çalışması gerektiğini savunur. Bu yüzden yabancı kaynaklar ile mukayeseli şekilde kullanılması gerektiğini, Bizans, Venedik, Sırp, Arap kaynaklarının daha çağdaş olmaları hasebiyle bu eserlerin verdikleri bilgilere daha çok güvenilmesi gerektiğini belirtir. Aşıkpaşazade ve Neşri gibi tarihçilerin de eserlerini kaleme alırken sadece destanımsı motifleri değil, tarihi gerçekleri de, olaylar silsilesi içinde yazdıklarını ifade eder. Kaldı ki Aşıkpaşazade, II. Murat zamanındaki olayların pek çoğunu, kendisi de o tarihlerde yetişkin bir ilmiye mensubu sıfatıyla bizzat müşahede etmiş olmakla verdiği bilgiler güvenilir ana kaynak niteliğindedir.

Seçmeli 1 – Ertuğrul Gazi ve aşiretinin Söğüt – Domaniç ucuna yerleşmesi süreci ve bu yerleşmenin sebepleri hakkında bilgi veriniz.

Ertuğrul Gazi'nin kimliği hakkında çağdaş kaynaklarda bilgi yoktur. Ona dair ilk bilgiler 15. Yüzyıl başlarına kaleme alınan bazı metinlerde yer alır. Bunlar da ondan bahsederken Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin babası olduğunu, Oğuzların Kayı boyuna mensup bulunduğunu yazarlar.

Kuruluştan en az bir asır sonra yazılan bu kısacık bilgilerde de Ertuğrul Gazi'nin nesebi hakkında verilen bilgiler birbirini tutmamaktadır. Bazıları onun babasını Gündüz alp diye

kaydederken diğerk bir kısmı ise Süleyman Şah olarak yazmaktadır.

Ertuğrul Gazi'nin tarih sahnesine çıkışıyla ilgili bilgiler de net ve tutarlı değildir. Rivayete göre Kayılara mensup Ertuğrul Gazi'nin ataları Selçuklu sultanlarının yönlendirmesiyle Anadolu'ya yapılan gaza ve fetih hareketlerine katılmışlardır. Önce Ahlat bölgesine gelen Kayılar, 13. Yüzyıl başlarında Eyyübilerin ve ardından Moğolların baskısı neticesinde Ahlat'tan ayrılarak Mardin bölgesine gelip Artukoğullarının himayesine ve hizmetine girdiler. Moğolların buraya da gelmesi üzerine oradan da ayrılarak Erzurum taraflarına göçtüler. Bir müddet Pasinler ovası ve Sürmeliçukur'da kalan Kayıların başına, babaları Süleyman Şah veya Gündüz Alp'in vefat etmesi üzerine Ertuğrul Gazi geçmiştir.

Moğolların Anadolu'da baskılarını iyice hissettirdikleri bu tarihlerde Kayılar da yol ayrımındaydılar. Sungur Tekin, Gündoğdu, Ertuğrul ve Dünder kardeşlerden ilk ikisi tekrar Ahlat taraflarına dönmeyi tercih ederken Ertuğrul ve kardeşi Dünder ise daha batıya doğru gitmeyi tercih ettiler. Rivayete göre Erzincan Sivas arasında oldukları bir sırada Selçuklu ordusu ile büyük bir Moğol ordusunun savaştığını gören Ertuğrul Gazi ve beraberindekiler Selçuklu ordusuna yardım etmiş ve savaşın onlar lehine bitmesinde önemli ol oynamışlardır. Neşri'nin kaydettiği bu savaş başka bir rivayete göre Sultan I. Alaattin Keykubat ile Harezmsah Celalettin arasında 1230'da yapılan Yassıçemen savaşdır. Savaştan sonra sultan, Ertuğrul Gazi'ye yardımlarından dolayı iltifat etmiş ve isteğini sormuştur. O da yurt talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Sultan Alaattin Ertuğrul Gazi ve aşiretine Ankara yakınlarındaki Karacadağ ve çevresini yurt olarak vermiştir.

Çok geçmeden, ya henüz Sultan Alaattin Keykubat zamanında ya da 1243 Köseadağ savaşından sonraki Moğol istilası sırasında daha batıya, Söğüt uc bölgesine gelen Ertuğrul Gazi, burada gaza ve cihat ideolojisiyle başarılar elde etmiş ve Konya'nın dikkatini çekmiştir. Başka bir rivayete göre Ertuğrul Gazi ve Alpleri Sultanöyüğü (Eskişehir civarı) taraflarında İznik Rumlarıyla Selçuklu ordusunun yaptığı bir savaşa iştirak ederek savaşın kazanılmasında katkı sağladı. Ardından Karacahisar kalesini almak suretiyle uçta Selçuklu devletinin güvenliğini sağladı. Bunun üzerine Sultan Söğüt'ü kışlak, Domaniç'i de yaylak olarak Ertuğrul Gazi'ye vererek onu aynı zamanda uçbeyi olarak görevlendirdi. Ertuğrul ve aşiretinin Söğüt – Domaniç uç bölgesine gelişinde kendilerinin yurt arayışlarının rolü olduğu gibi, savaşlardaki maharetleriyle Selçuklu devletinin dış güvenliğine yaptıkları katkıların da önemli etkisi olmuştur. Onların Ahlat – Mardin – Sürmeliçukur – Karacadağ ve nihayet Söğüt ucuna gelişlerinde Moğolların Anadolu'ya yönelik istila hareketlerinin zorlayıcı yönünü de unutmamak gerekir. Mert, sözüne güvenilir bir bey oluşu da özellikle Bizans – Selçuklu sınırında (uçta) var olan siyasi ve sosyal çalkantının yol açtığı otorite boşluğunu dolduracak güçlü bir aday olarak Ertuğrul Gazi'yi ön plana çıkarmıştır.

Seçmeli 2 – Osman Gazi'nin idaresi zamanındaki askerî harekâtın ve istimalet uygulamasının siyasi sonuçları nelerdir?

Osman Gazi, genç yaşta, 1281-82'de babası Ertuğrul Gazi'nin vefatı üzerine Söğüt'te yerleşik

aşiretinin başına geçti. Henüz yirmili yaşlarının başlarında olmasına rağmen kabiliyeti ve adaletli yönetimiyle, aşiret liderliğinden endişe edenleri susturmayı başarmıştır. Söğüt – Domaniç arasında sürüleriyle yaylak – kışlak yapan aşiret, gidiş gelişlerde İnegöl'ün Rum tekfurunun idaresindeki araziden geçmek durumundaydı. Bölgedeki Rum tekfurlarının önderlerinden olan Bilecik tekfuruyla, daha Ertuğrul Bey zamanından beri iyi geçinen aşiret yönetimi, Osman Gazi zamanında da aynı iyi ilişkileri devam ettirmek istiyordu. Nitekim Osman ve halkı Domaniç yaylasına giderken aşiretin yaşlılarını ve bir kısım değerli eşyalarını Söğüt'e dönünceye kadar Bilecik'e emanet edecek kadar bu “mudara” ve komşuluk ilişkisi iyi işliyordu.

İnegöl tekfurunun, kendi arazilerine zarar verildiği gerekçesiyle Osman ve aşiretinin İnegöl yolunun kullanmalarına engel olmaya, hatta bunun için savaşmaya yeltenmesi uçta askeri hareketliliğe sebep olmaya başladı. İnegöl tekfurunun Osman'ın yolunu kesmesi üzerine Ermenibeli mevkiinde yapılan mücadeleyi Osman ve yoldaşları kazandılar. 1286 tarihinde vukubulan bu çatışma Osman'a olan itibarı artırmakla birlikte Bizans – Selçuklu ucunda da yeni bir dönemi başlattı. İnegöl tekfurunun Ermenibeli mağlubiyetinin intikamını almak için Karacahisar tekfuruyla işbirliği yapıp yeniden hareket geçmesi üzerine aralarında yapılan ikinci savaşı da Osman kazanmıştır. Üstelik Karacahisar kalesini de almak suretiyle ilk fethini gerçekleştirmiştir. Bu savaştan aldığı ganimetin beşte birini Konya'daki Selçuklu sultanına göndermeyi ihmal etmeyen Osman, Sultandan beylik menşuru ve sancağı almayı başarmıştır. Bu galibiyet ve beylik menşuru Osman'a uçta diğer uç beyleri arasında üstün bir konum ve saygınlık kazandırmakla kalmamış, hem siyasi bir unvan olan “bey”liği hem de “gazi” unvanını kazandırmıştır.

Osman Gazi'nin 1288 – 1299 arasında daha ziyade Sakarya vadisi boyunca kuzeye doğru yaptığı askerî harekât ve genişleme politikası başarılı olmuştur. Bu dönemde Mekece, Geyve, Mudurnu, Konurpa yönünde ilerleyen Osman Gazi'ye bu coğrafyayı iyi bilen ve buralarda yerleşik olan Samsa Çavuş gibi alp beyleri de hem rehberlik hem de silah arkadaşlığı yapmıştır. Bu dönemdeki genişlemede silahlı çatışmalardan çok ucun Bizans tarafındaki Hristiyan halkın bazen kendiliklerinden bazen de kendilerine dokunulmayacağı, hatta dillerine, dinlerine ve ibadetlerine dokunulmayacağı, adaletli bir yönetimle idare edilecekleri yönünde verilen güvenceler önemli rol oynamıştır. Daha beylik sürecinde görülen ve sonraki devlet ve imparatorluk yıllarında da Osmanlıların yönetim anlayışında ön plana çıkan “istimalet” politikası ilk örneklerini işte bu dönemde göstermiştir. İdare altına alınan gayrimüslim unsurların adaletle ve emniyet içinde kendi gelenek, inanç ve kültürleriyle hayatlarını devam ettirebilmeleri şeklinde tanımlanabilecek istimalet, Osman Gazi'nin uçta kısa zamanda diğer akranları arasında öne çıkmasında baş rol oynamaktadır.

Ne var ki başta İnegöl tekfuru olmak üzere ucun Bizans tarafındaki bazı şehirlerin yöneticileri Osman Gazi'nin bu faaliyetlerinden kuşkulunmaya başlamışlardır. Osman Gazi'nin gücünün ve saygınlığının kendileri için tehdit olduğunu düşünen başta İnegöl tekfuru olmak üzere bölgedeki diğer bazı tekfurlar öteden beri Osman Gazi ile iyi geçinen Bilecik tekfurunu da yanlarına çekmeyi başardılar. Osman Gazi'yi ortadan kaldırma planları yapan müttefikler, Yarhisar ve Bilecik tekfurlarının çocuklarının düğün merasimini aradıkları fırsat olarak

değerlendirdiler. Plana göre düğüne davet edecekleri Osman Gazi için tuzak kuracaklar ve kolayca bu işi halledeceklerdi. Ancak bu plandan, arkadaşı Köse Mihal aracılığıyla haberdar olan Osman Gazi, karşı plan yapmak suretiyle onların planını suya düşürdü. Düğün vesilesiyle gönderdiği hediye sandıklarına kadın kılığına soktuğu Alplerini yerleştiren Osman Gazi, önden onları gönderip Bilecik kalesine sokmayı başarmış, düğün gecesi de harekete geçerek önce Bilecik'i fethetmiştir. Turgut Alp'i İnegöl üzerine gönderen Osman Gazi kendisi de Yarhisar tekfuru üzerine gitmiş ve kaleyi fethetmiştir. 1299'da gerçekleşen bu üç önemli şehrin fethi, Osman Gazi'ye siyasi olarak en önemli sonucu getirmiş, devletleşmenin yolunu açmıştır. Nitekim bazı tarihçiler ve bu arada Osmanlılar kendileri 16. Yüzyıldan sonraki tarihlerde istiklal yılı olarak 1299'u kabul etmektedirler.

Son fetihler Osman Gazi'nin kendi başına askeri hareket yapabildiğini, fethettiği yerlerde nizam ve kanun koyabildiğini, fethettiği yerlere yönetici tayin edebildiğini, bütün bunları yaparken ne Selçuklu sultanından ne de İlhanlı devletinden izin aldığını göstermektedir. Bu durum dikkate alındığında onun bağımsız bir beyliğin yöneticisi olduğuna dair kanaatleri kuvvetlendirmektedir. Ancak H. İncelik gibi bazı tarihçiler Osmanlıların bağımsızlığı için 1299 tarihinin henüz erken olduğunu düşünmektedirler. Yukarıda sayılan bağımsızlık göstergeleri bir tarafa Osmanlıların bu tarihte hala Konya Selçuklu sultanlığının ve İlhanlıların yüksek hakimiyetini tanımaya devam ettikleri gerçeğinden hareketle bağımsızlıktan söz edilemeyeceğini iddia etmektedirler. İncelik 1299 yerine 1302 tarihinde yapılan Bafeus savaşının bağımsızlık için başlangıç olmaya daha uygun olduğunu belirtmektedirler. Çünkü bu tarihte Osman Gazi İstanbul'dan gönderilen Bizans ordusunu Yalakova'da yenmeyi başarmıştır. Dolayısıyla yenilenler, yenilenlerin siyasi mirasını almaya hak kazanmıştır. Gerçekten de Bafeus savaşı Osman Gazi'ye sadece uçta değil, bütün Batı Anadolu'da hatta Kahire'de, Konya'da, Tebriz'de, ucun karşı yakasındaki Bizans'ta daha farklı bakılmasına sebep olmuştur. İlki gruptakiler Osman Gazi'yi gazası dolayısıyla tebrik edip ona daha büyük bir siyasi unvanı (sultanlık gibi) yakıştırdıkları, ikinciler onu gelecekteki büyük tehlike olarak kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Bafeus savaşının kaybedilmesi İstanbul'da çaresizlik içinde kabullenilirken, Anadolu'da ucun Bizans yakasındaki Bursa gibi büyük tekfurluklar kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalacaklardır. Nitekim Bursa, Kestel, Kite, Orhaneli tekfurları aralarında yaptıkları ittifakla Osman Gazi'ye karşı harekete geçmişlerdir. Fakat 1304'teki Dimbos savaşında bir kez daha Osman Gazi müttefikleri yenmeyi başarmıştır. Her iki savaş da Osman Gazi'nin İznik kalesini muhasara edip ele geçirme planı üzerine gerçekleşmişti. Ancak savaşları kaybetmeleri sadece Osman Gazi'nin siyasi istikbalinin önünü açmakla kalmadı, İznik, İzmit, Bursa gibi Bizans'ın Anadolu'daki hayat damarlarının da yakın gelecekte Osmanlıların kontrolüne geçmesinin yolunu açtı.

Sonuç olarak Osman Gazi'nin 1281'de aşiret reisliği ile başlayan siyasi hayatı, 20 yıl gibi bir sürede gerçekleştirdiği askeri hareketlerindeki başarılarıyla bağımsız bir devletin kurucusu olmak gibi tarihi bir siyasi sonucu getirmiştir. Ya da en azından onu "bey"lik gibi bir siyasi unvanın sahibi yapmıştır. Osman Bey, Babası Ertuğrul Gazi'den devr aldığı toprakları on katından daha fazla büyütmüş olmakla Bitinya bölgesinin sözü en çok dinlenen, adaletine en

çok gnenilen beyi olmayı başarmış bir siyasi lider olarak kendini göstermiştir. Böyle bir siyasi başarıda Osman Gazi'nin istimalet politikasının da önemli bir katkısı vardır.